

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію
Олександра Володимировича Гавви
«НЕАКАДЕМІЧНІ ФОРМИ ФІЛОСОФСЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ У
РОЗВИТКУ ТЕОРЕТИЧНОЇ ДУМКИ»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 033 – філософія**

Неакадемічність здатна стати як потужним ресурсом розвитку академічної філософії, так і дошкульним і нещадним, хоч і не завжди справедливим її критиком – неакадемічна філософія може надихати академічну філософію на нові звершення, а може й звести нанівець значну частину наявних її досягнень. Чим більш демократичним є суспільство – тим більшою є амплітуда між потенційною максимальною корисністю і потенційною максимальною шкідливістю неакадемічності загалом і особливо – неакадемічності у царині філософії. Втім, зростання таких ризиків є цілком виправданим за умови розвитку базової філософської культури – як у самій філософії, так і у науці та теоретичному мисленні загалом. Більше того: зростання загальної філософської культури у суспільстві загалом може стати потужним ресурсом розвитку критичного мислення в усіх сферах суспільного життя – саме завдяки поширенню філософських практик у суспільстві в цілому, а це набагато легше робити через неакадемічні різновиди філософії. Щодо зустрічного запиту на філософію від суспільства наголошує дисертант: «Протиріччя нашого часу полягає в тому, що суспільний засіб на інструменти ефективного розумного життя зростає, в той час, як самі ці інструменти стають все більш відділеними від широкого загалу й навіть від фахової спільноти; у відповідь на це філософія поширюється «кустарними» способами» (с. 184). Тут мова має йти як про «публічний поворот», який зауважує дисертант, але й внутрішній поворот у самій філософії – до практичної філософії.

Звертатися все частіше до неакадемічності спонукає філософів не лише їх прихильність до демократії, але і вагомі власне філософські підстави:

зокрема, це – комунікативний поворот у філософії. Успішна комунікація потребує дотримання її правил – що, начебто, говорить більше на користь академічної філософії з її шкільною регламентацією. Однак, ще більше будь-яка комунікація потребує розвитку цих правил, їх удосконалення і творчого переосмислення у відповідності до щоразу нових обставин і запитів, у яких відбувається комунікація. І тут більш ніж помічною є саме неакадемічна філософія з її принципово незашореним підходом, її потенційною імпровізаційністю і очікуваною варіативністю. Якщо будь-яка філософська проблема нині розглядається через призму її становлення у філософському дискурсі, розвитку через компетентну критику і впливу на комунікацію у суспільстві, то слід постійно звіряти канони академічної філософії з мінливим суспільним життям, і неакадемічна філософія постає одним із основних каналів такої невпинної концептуальної ревізії. Дисертант також наголошує на цьому комунікативному повороті у філософії: «...найбільш перспективними для зрощування теоретичного мислення ми вважатимемо ті форми, в яких процес мислення здійснюється в діалозі, в зіткненні та боротьбі думок, куди учасники входять як активні повноправні суб'єкти дискурсу» (с. 185).

Теоретична думка також потребує неакадемічності – хоча ця потреба є, на перший погляд, набагато менш очевидною, аніж потреба в неакадемічності з погляду демократії чи філософії після комунікативного повороту. Теорія потребує радикальної здатності до абстрагування. А у цій справі академічні правила можуть як стати досконалим інструментом для спекулятивного мислення, так і перетворитися на ідоли театру, згідно класифікації Френсіса Бекона. В цій ситуації теоретичне мислення потребуватиме повернення речам їхніх справжніх імен – чогось на кшталт «виправлення імен» Конфуція. Необхідно час від часу заново верифікувати здавалося би звичні і самозрозумілі поняття. Для цього необхідно, зокрема, звертатися до рекомендованої Беконом індукції, звертатися до емпіричного невідчужуваного досвіду – і тут неакадемічність може допомогти

повернутися до речей як вони є. З іншого боку, внутрішній критерій успішності теорії – її концептуальна несуперечливість – також потребує постійних випробувань на міцність: необхідні постійні концептуальні сумніви і концептуальні зазіхання на «священну корову» філософської догми. У таких зазіханнях неакадемічність також може бути більш, ніж затребуваною.

Втім, як уже було сказано на самому початку, на усі ці потенційні позитивні вигоди неакадемічності є одна, але радикальна пересторога: всі форми і види неакадемічності мають бути націленими на зміцнення академічності через її оновлення, а не на її нищення. У випадку її недотримання всі ці вигоди легко перетворюються на свої антиподи: академічність легко зруйнувати зсередини через хаотизацію наукових досліджень під виглядом демократизації науки; перетворити філософію на порожні балачки без усяких правил і критеріїв – про все і водночас ні про що; розчинити концептуальну єдність теорії у безбережному океані одиничних емпіричних досвідів, за якими не проглядатиме не лише жодної концепції, але й жодного сенсу і значущості чи навіть врешті-решт хоч якоїсь притомної фактичності.

Все це зумовлює безумовну наукову, філософську і суспільну актуальність теми дослідження, обраного Олександром Володимировичем Гаввою для свого дисертаційного дослідження. Для розкриття цієї теми автор обрав в цілому адекватну методологію і коректно і послідовно застосовував її в ході досягнення поставлених ним перед собою завдань дисертації. Також у чіткій кореляції з методологією і темою дослідження автором сформульовано його об'єкт і предмет. Відповідно, визначена ним мета доволі аналітично конкретизована і деталізована у представлених ним завданнях дослідження.

Варто зупинитися докладніше на деяких безумовних здобутках дисертації Олександра Гавви.

У першому розділі своєї дисертації автор визначається з ключовими поняттями свого дисертаційного дослідження –

«академічність/неакадемічність», «академічність/неакадемічність», а також філософська комунікація та її неакадемічні форми. Такий підхід дозволив доволі чітко окреслити предмет дисертаційного дослідження і продемонстрував основні методологічні прийоми, до яких звертається автор у своєму дослідженні.

У другому розділі дисертант здійснює важливий історичний екскурс в історію взаємин академічності і неакадемічності, передусім у філософській комунікації. Це дало можливість виявити інституційні, ціннісні та функціональні аспекти взаємодії цих двох модусів філософування. Також набула конкретики уся система філософської комунікації, яка вона виникла, зростала і розвивалася у історії світової філософії. Важливу роль у цьому розділі також має визначення автором його розуміння теоретичного мислення і теоретичної думки – в контексті аналізу неакадемічних форм філософської комунікації.

Третій розділ дисертації є ключовим для розкриття її теми, оскільки його присвячено аналізу завдань і досягнень сучасної неакадемічної комунікації у демократичних суспільствах, які мають виразні риси інформаційних суспільств, тобто у суспільствах високо розвинених форм соціальної комунікації. Дисертант аналізує суспільну місію теоретичного мислення у таких суспільствах і переконливо обґрунтовує радикально зростаючу роль неакадемічних форм комунікації у сучасних суспільствах і її вагомий внесок у розвиток сучасної філософії.

Ключова ідеєю дисертації сформульована у заключному параграфі дисертації: «Запит на філософію як на інструмент адекватного осягнення дійсності формується з багатьох сторін і є об'єктивним настільки, щоб не залежати від побажань окремих персоналій, навіть якщо таких виявиться критично багато для якихось змін. Скоріше, навпаки: людям саме тому і спадає на думку «витягнути» філософію з-за університетських і професійних стін, тому що потреба в її поширенні об'єктивно назріла самим ходом історичного прогресу; філософія сама «витягується» звідти (с. 183-184). Не

можна не погодитися з тим висновком, до якого доходить дисертант: «У неакадемічної та академічної філософії може бути взаємно зневажливе або взаємоповажливе ставлення, проте обидві вони є сторонами єдиного процесу. Нарешті, філософування завжди було по суті процесом колективним, інша річ — як влаштовані цей колектив і цей процес, яких форм вони набувають у конкретних історичних обставинах» (с. 184). Таку ж академічну позицію дисертант демонструє і у висновках: «...не існує питома академічних чи питома неакадемічних форм філософської комунікації, вони розрізняються лише в процесі руху філософської комунікації як такої, в її переливах і перетіканнях із форми в форму та у віднаходженні нових форм у своєму поступі» (с. 216).

Окремо варто наголосити на такій позитивній стороні даної дисертації, як на докладний концептуальний аналіз вітчизняних форм і різновидів неакадемічної філософської комунікації під кутом зору їх впливу на розвиток теоретичної думки в Україні.

Можна констатувати також, що зміст анотації ідентичний за своїми основними положеннями рукопису дисертації. Ідеї, покладені в основу дисертаційного дослідження Олександра Володимировича Гавви, пройшли достатню і належну апробацію. Положення новизни і висновки даної дисертації є обґрунтованими, оригінальними, завершеними і мають незаперечну філософську значущість і новизну.

Попри незаперечні наукові здобутки автора у цій дисертації, вона має певні дискусійні моменти, що зумовлює деякі зауваження до рукопису дисертації.

По-перше, автору дисертації варто було би простежити також збіги і розбіжності між парами понять «академічна/неакадемічна філософія» та «університетська/неуніверситетська філософія». Автор неодноразово звертається до цього розрізнення як швидше нерозрізнення (наприклад, у підрозділі 2.3 «Розвиток теоретичної думки Нового часу поза академічною філософською комунікацією»). Якщо дисертант і здійснює таке розрізнення,

то лише спорадично, без спеціального концептуального їх розмежування. Більшою мірою, як видається, дисертант схиляється все ж до ототожнення академічної та університетської філософії. Але тоді вимагає пояснення позиція Артура Шопенгауера і Фрідріха Ніцше у їхніх працях, у яких вони жорстко і подекуди цілком справедливо критикують тодішню німецьку університетську філософію, причому, як нам видається, саме за відсутність у ній академізму. Дисертант мав би взяти до розгляду ці праці, або хоча б звернутися до них у майбутньому.

По-друге, дисертант аналізує академічність також і під інституційним кутом зору, однак, такий розгляд не пояснює ту міру, до якої академічність має бути інституалізованою. Так, наприклад, автор явно стоїть на позиціях, що надмірна інституалізованість розглядається як певне «закостеніння» «академічних товариств середньовічних університетів», які «першопочатково були вільними, неформальними, добровільними, «низовими» об'єднаннями ентузіастів, неакадемічними і навіть бунтарськими по своїй суті» (с. 97). З цим твердженням можна було би погодитись. Однак, автор робить ще більше радикалізує протиставлення академізму як безальтернативно і вичерпно інституційного за визначенням і неакадемічного як чогось принципово неінституційного. При цьому автор дещо дискусійно протиставляє «академізм» як «заформалізованість», гіперінституалізацію і втрату суті Академії – «академічності» як вільному, напівінституційному і аутентичному практикуванню ідеалів Академії. У підрозділі 1.2. і далі у висновках автор зберігає це, по суті, гіпертрофовано інституційне розуміння академізму як базове, не припускаючи всередині академізму жодного бунтарського духу: «Академічні форми визначаються як сталі, зафіксовані, офіціалізовані (офіційно визнані), регламентовані, контрольовані, легітимізовані, нормовані, стандартизовані, акредитовані форми філософської комунікації, що функціонують у суспільстві через відповідні інституції, установи, організації та органи» (с. 54, 215). Згадаймо, однак, хоча би працю Джона Сьорла «Війна в кампусі», у якій він показує,

наскільки властивий сучасному академічному життю дух бунтарства. Тому, очевидно, більш виваженою була би інша позиція, а саме, що академічність живе і розвивається десь посередині між, з одного боку, крайньою формалізацією вищої освіти, тим, що дисертант називає «академізмом», і, з іншого боку, творчим духом академічного пошуку, який принципово не підлягає вичерпній формалізації, у якій нерідко обвинувачують академізм. Симпатії автора при цьому явно знаходяться на боці творчого пошуку, а не формалізації, адже під час аналізу первинних університетських спільнот він твердить, що «можемо навіть припустити, що важливою частиною їхньої життєдіяльності був захист власних інтересів від будь-якого закостеніння, формалізації процесу набуття і продукування знань» (с. 97). Однак, приписування творчого духу переважно неакадемічним формам мислення і філософування є деяким романтичним перебільшенням. Адже не лише для функціонування, але і для творчого розвитку будь-яких корпорацій (і університети тут не були, не є і не будуть винятком), потрібна вся ця формалізація, регламентація, легітимація, контроль тощо – для захисту самих представників корпорації, можливості гарантувати їм умови для творчості. Якщо ж трапляються у цій справі зловживання – то вони не можуть бути аргументом проти вживання: *abusus non tollit usum*. Крім того, неакадемічні форми філософування також набувають деякої інституалізації, а саме – переважно як неформальні організації, які також виконують важливі інституційні функції. Дисертант теж згадує такі інституції, наприклад Інститут Аспен, філософські клуби і кафе, гуртки, онлайн-платформи, народні університети, заклади, які забезпечують філософію для дітей, тощо (с. 189-210). І нехай контроль у них переважно неформальний, однак він може бути набагато жорсткішим і навіть у чомусь набагато жорстокішим, аніж формальний контроль. Коли когось «за Гамбурзьким рахунком» визнають нікчемою у своїй професії, тоді це клеймо набагато гірше, аніж позбавлення якогось формального статусу – навпаки, тоді не рятує навіть його збереження. Отже, варто було би автору врахувати ці нюанси

визначення інституційності академізму та не-академізму. Передусім, того, що для академізму (як і для усіх соціальних інститутів) формалізація є лише засобом, а не самоціллю, метою ж академізму є гарантування надійності досягнутої наукової істини. Але якраз саме це ставлять під сумнів представники неакадемічної філософії, а разом з ними нерідко – і автор дисертації. Звісно, академізм не може давати 100% гарантії досягнення істини, але все ж академічні форми наукового пошуку і викладання дають набагато вищий відсоток успіху порівняно з неакадемічними – якщо сам академізм не заходить у кризу, що час від часу трапляється, однак така кризовість не є нормою для академізму.

По-третє, у дослідженнях філософських організацій у автора залишився ще деякий неохоплений ним резерв дослідницької літератури. Окрім уже згаданої праці Джона Сьорла, це, передусім, масштабне дослідження Рендала Колінза «Соціологія філософій: глобальна теорія інтелектуальних змін», але також і класичне дослідження наукового етосу Робертом Мертоном. Залучення цих та інших подібних досліджень, присвячених академічним організаційним формам могло би значно допомогти дисертанту чіткіше визначити їх відмінність від неакадемічних.

По-четверте, серед неакадемічних форм мислення, які стимулювали усі різновиди теоретичного мислення, у тому числі й академічного, є мистецтво у широкому сенсі слова і, особливо, поезія, художня література, образотворче мистецтво, кращі взірці яких нерідко надихали творців наукових теорій і філософських концепцій. Частково автор торкається цієї теми (наприклад, на с. 29, 52, 105, 113, 192, 202-206). Дисертант дещо категорично виносить більшість видів такого впливу за дужки свого розгляду, залишаючи у своєму фокусі лише активно-комунікативні форми впливу на мислення (с. 184-188). Втім, тему впливу мистецтва як особливого типу мислення образами можна було би дослідити більш докладно як суміжну до теми дисертації – але, очевидно, формальні обмеження щодо обсягу кваліфікаційних робіт такого

рівня не дали можливості дисертанту реалізувати таке завдання, яке він, щоправда, перед собою і не ставив.

По-п'яте, дисертант дещо однобічно розглядає неакадемічні форми філософської комунікації – всіляко підкреслюючи їх переваги («...виступають у якості інкубаторів, акумуляторів та генераторів теоретичної думки нового порядку» – с. 217) і лише побіжно згадуючи їх недоліки і потенційну суспільну і наукову деструктивність (адже будучи непрофесійною спробою опанування філософією вони легко можуть стати інкубаторами, акумуляторами та генераторами і для пост-правди та відвертих фейків, особливо в руках умілих маніпуляторів) та ризики надмірного захоплення ними. Така однобічність деякою мірою психологічно виправдана тим, що саме ці форми обрано дисертантом як предмет спеціального розгляду. З іншого боку, це не знімає з дисертанта обов'язок докладно і об'єктивно всебічно досліджувати свій предмет, і зокрема – дослідити і ту негативну роль, яку критика академізму не раз відігравала в історії теоретичної думки. Досить згадати політичну травлю генетики, кібернетики і соціології за сталінських часів.

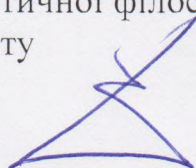
В цілому, наведені тут зауваження покликані не так заперечити, як уточнити в деталях концепцію дисертанта та заохотити його у майбутньому звернутися до розвитку її положень і далі працювати у цьому надзвичайно перспективному і важливому напрямі наукових досліджень.

Подана до захисту дисертація Олександра Володимировича Гавви «Неакадемічні форми філософської комунікації у розвитку теоретичної думки» є оригінальним, належно обґрунтованим і завершеним науковим дослідженням, в якому розв'язано важливе наукове завдання. Ця дисертація за своїм змістом відповідає паспорту спеціальності 033 – філософія і виконана на належно високому теоретичному і методологічному рівнях. Вона відповідає чинним вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від

31.05.2019) та пп. 6, 7 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 341 від 21.03.2022), а здобувач – Олександр Володимирович Гавва – безумовно заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – філософія.

Офіційний опонент,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри теоретичної і практичної філософії
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Михайло БОЙЧЕНКО

Відомо засвідчую:
Вчений секретар НАУ
Карацуків Н. В.

08.10.2023

